

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Бойко Олена Юріївна

УДК 347.725:332.142.6+504.06

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ
ЕКОЛОГІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Спеціальність 08.08.01 – економіка природокористування і
охорони навколишнього середовища

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті

Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор *Мишенін Євген Васильович*, Сумський національний аграрний університет, проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор *Харічков Сергій Костянтинович*, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, заступник директора з наукової роботи

кандидат економічних наук, доцент *Жулавський Аркадій Юрійович*, Сумський державний університет, доцент кафедри управління

Провідна установа: Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, відділ реформування відносин власності, антимонопольної політики та розвитку підприємництва, м. Київ

Захист відбудеться “15” листопада 2002 р. о __ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.051.01 у Сумському державному університеті за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2, ауд. М-412.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий “__” жовтня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сабадаш В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

В умовах перехідної економіки України еколого-економічні проблеми природокористування і охорони навколишнього середовища пов'язані з

процесами корпоратизації та приватизації підприємств і появою такої форми ринкового господарювання, як акціонерна. Так, в 2000 році 83,5% промислових підприємств за формою власності були колективними, у тому числі 47,3% - акціонерні товариства. Частка акціонерних товариств у загальному обсязі забруднення навколишнього середовища складає до 50-60%.

Актуальність теми дослідження. Розвиток акціонерної форми господарювання і недостатній рівень екологізації корпоративного управління певною мірою обумовлюють погіршення екологічної ситуації, негативні соціально-економічні тенденції у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища.

Слід визначити, що існуючі теоретичні та методичні підходи до вирішення еколого-економічних проблем природокористування акціонерних підприємств недостатньо враховують особливості функціонування корпоративного сектору економіки. Наукові публікації щодо теоретичного та прикладного висвітлення проблеми екологізації корпоративного управління майже відсутні. При цьому слід зауважити, що дана проблема має багатогранний характер і немало труднощів для її вирішення з урахуванням особливостей господарювання акціонерних товариств. На сьогодні поки що малодослідженими залишаються питання, які торкаються розкриття сутності, змісту, напрямків процесу екологізації корпоративного управління, показників оцінки його рівня та принципів формування організаційно-економічних механізмів його забезпечення.

При цьому поглиблення та удосконалення потребують питання, пов'язані з фінансуванням екологічної діяльності акціонерних товариств з урахуванням їх емісійної та дивідендної політики.

Необхідність успішного розв'язання питань розвитку теоретичних і методичних підходів до екологізації управління корпоративними процесами в промисловому комплексі обумовили актуальність теми дослідження і структурну побудову дисертаційної роботи, її наукове та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у руслі державних програм, зокрема: програми наукової ради НАН України “Розробка наукових основ сталого розвитку в Україні”, “Основних напрямків державної політики у сфері охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів та ядерної безпеки”, а також згідно з тематикою науково-дослідних робіт Сумського державного університету, зокрема фундаментальної теми “Економіка сталого розвитку: макро- і мікроекономічні механізми забезпечення” (фінансувалася Державним фондом фундаментальних досліджень України, № 8.4/21), держбюджетних тем “Економічна оцінка екологічного ризику з урахуванням впливу на довкілля комплексу різноспрямованих факторів” (фінансувалася Міністерством освіти і науки України, № 65.01.02.97-99) та “Наукове обґрунтування економічних передумов входження України в інформаційне суспільство” (фінансується Міністерством освіти і науки України, № 65.01.0300-01, 2000-2002).

У межах цих наукових тем автором розроблено пропозиції щодо формування основних організаційно-економічних складових екологізації корпоративного управління, запропоновано основні напрямки еколого-економічного аналізу господарської діяльності акціонерних товариств.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення теоретичних та методичних підходів щодо формування організаційно-економічних основ екологізації корпоративного управління, що буде сприяти практичній реалізації принципів сталого розвитку підприємств в умовах перехідної економіки України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі задачі:

- провести еколого-економічний аналіз функціонування акціонерних товариств промислового комплексу України;
- дослідити сутність поняття “корпоративне управління” у взаємозв'язку з екологічними факторами;
- розробити систему факторів мотивації екологічно орієнтованого корпоративного управління;
- розробити систему показників оцінки рівня екологізації корпоративного управління;
- удосконалити змістовну основу системи органів управління акціонерними компаніями в напрямку її екологізації;
- розробити структурно-функціональну модель організаційно-економічного механізму управління екологічною діяльністю акціонерного товариства;
- обґрунтувати основні напрямки формування екологічно орієнтованої емісійної та дивідендної політики та удосконалити механізм фінансування екологічної діяльності акціонерних компаній.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні відносини у сфері екологічної діяльності акціонерного товариства, які пов'язані з екобезпечним розвитком підприємств, раціональним природокористуванням та охороною навколишнього середовища.

Предметом дослідження є процеси екологізації корпоративного управління та організаційно-економічні механізми їх забезпечення.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження є загальнотеоретичний метод наукового пізнання, зокрема діалектичний метод, фундаментальні положення загальної економічної теорії та корпоративного управління, дослідження в галузі економіки природокористування та охорони навколишнього середовища.

У процесі роботи застосовувалися такі методи економічних досліджень: порівняльний та групувань – у процесі оцінки екологічного розвитку акціонерних товариств; абстрактно-логічний та системно-структурний – при дослідженні сутності та змісту поняття “корпоративне управління” з урахуванням екологічних принципів, а також розробленні структурно-функціональної моделі організаційно-економічного механізму управління екологічною діяльністю акціонерної компанії; статистичний аналіз – при розробленні системи показників оцінки рівня еколого-економічного управління; економіко-математичний та факторний аналіз – при розробленні теоретико-методичних основ оцінки ефективності використання акціонерного капіталу з урахуванням екологічного фактору.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні акти Верховної Ради і Уряду України, офіційні матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Фонду державного майна України, первинна документація акціонерних підприємств, літературні джерела.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних та методичних положень, що визначають організаційно-економічні основи екологізації корпоративного управління та механізми його реалізації.

Найбільш суттєві результати дослідження, які містять наукову новизну, є такими:

- вперше сформульовано визначення та розкрита сутність поняття “екологізація корпоративного управління” як процесу перетворення системи управління акціонерною компанією в напрямку її орієнтації на вирішення екологічних проблем та забезпечення практичної реалізації принципів екозбалансованої та екобезпечної виробничої діяльності компанії, враховуючи інтереси зовнішніх та внутрішніх суб’єктів корпоративних відносин;

- обґрунтовано і сформовано систему факторів мотивації екологічно орієнтованого корпоративного управління та визначено умови їх комплексної оцінки на основі використання існуючих методичних підходів до створення мотиваційних комплексів у сфері виробництва;

- дістала подальший розвиток система оцінки еколого-економічного рівня корпоративного управління стосовно акціонерної форми господарювання, яка пов’язує організаційно-виробничу структуру компанії зі структурою вищих органів управління, їх функціями та повноваженнями, інформаційно-технічним забезпеченням, характеризує рівень використання економічних,

адміністративних та соціально-психологічних методів управління, управління корпоративними правами та фінансове забезпечення управління екологічною діяльністю;

- удосконалена і конкретизована змістовна основа системи організації діяльності вищих управлінських структур акціонерних компаній в напрямку екологізації їх функцій і повноважень та взаємозв'язків окремих органів управління;

- поглиблено теоретико-методичні положення щодо вибору інструментарію формування механізму фінансування екозбалансованого, екобезпечного розвитку акціонерних компаній, які враховують екологічний фактор в емісійній та дивідендній політиці в залежності від етапу життєвого циклу компанії. Визначені джерела формування корпоративного екологічного фонду, які пов'язані зі специфікою акціонерного господарювання;

- на основі існуючої теорії господарського механізму природокористування удосконалена структурно-функціональна модель організаційно-економічного механізму управління екологічною діяльністю акціонерного товариства, яка враховує організаційну структуру управління компанією, мотиваційні механізми екологічно орієнтованого господарювання, складові пов'язані з особливостями механізму розподілу прибутку компанії та обігом корпоративних цінних паперів.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, одержані в процесі дисертаційного дослідження, спрямовані на формування та ефективне функціонування організаційно-економічних механізмів екологізації корпоративного управління, що буде сприяти сталому екозбалансованому, екобезпечному розвитку акціонерних компаній, підвищенню конкурентоспроможності їх виробництва в умовах становлення ринкової економіки в Україні і виходу вітчизняних підприємств на міжнародний простір.

Окремі результати дисертаційного дослідження використано ВАТ "Сумхімпром" при розробленні проекту створення на базі виробничих та інфраструктурних об'єктів підприємства сучасного комплексу (акціонерного товариства) з виробництва сірчаної кислоти. Основні теоретичні та методичні положення щодо механізмів екологізації корпоративного управління впроваджені в навчальний процес Сумського державного університету (курси "Організаційно-економічний механізм екологізації виробництва", "Екологічна економіка", "Еколого-економічні проблеми у промисловому комплексі" та відповідні навчальні програми) підготовки магістрів за фахом "Економіка доквілля та природних ресурсів".

Про використання і впровадження результатів дослідження дисертанта є відповідні довідки та акти.

Результати дослідження можуть бути також використані акціонерними компаніями при розробленні та обґрунтуванні збалансованої екологічної політики і для оцінки рівня екологізації корпоративного управління, регіональними органами управління економічною та екологічною діяльністю

підприємств та природокористуванням при розробці соціально-економічних, еколого-економічних програм і проектів сталого розвитку.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, наведені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто. Особистий внесок автора у публікаціях у співавторстві (№№ 3, 5, 8, 10 за списком робіт, який подано в авторефераті) полягає у такому:

- у роботі 3 автором запропоновані принципи аналізу чутливості еколого-економічних показників за умови зміни стану довкілля;

- у роботі 5 автором запропоновані методичні підходи до удосконалення системи організації управлінських структур акціонерних компаній та фінансові механізми забезпечення екодіяльності;

- у роботі 8 автором розглянуті організаційно-економічні засади формування корпоративного екологічного фонду;

- у роботі 10 автором розглянуто організаційно-економічні основи проведення на підприємствах екологічного маркетингового аналізу та екологічного аудиту.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційного дослідження оприлюднені на науково-практичних конференціях: Науково-практичних конференціях викладачів, співробітників і студентів Сумського державного університету (м. Суми, 1999, 2000, 2001рр.); Міжнародній науково-практичній конференції “Економічні проблеми виробництва і споживання екологічно чистої продукції АПК” (м. Суми, 1999р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації” (м. Дніпропетровськ, 1999р.) Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми економіки агропромислового комплексу та формування його кадрового потенціалу” (м. Харків, 2000р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми фінансів, грошового обігу та кредиту” (м. Київ, 2000р.); 8-й Міжнародній науково-методичній конференції “Сучасні технології, економіка і екологія в промисловості, на транспорті і в сільському господарстві” (м. Алушта, 2001 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 13 друкованих праць. Загальний обсяг публікацій складає 3,49 друк. арк., з яких особисто автору належить 2,65 друк. арк.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел з 164 найменувань і 5 додатків.

Загальний обсяг дисертації складає 223 сторінки, у тому числі: 8 таблиць загальним обсягом 6 сторінок, 27 рисунків – 20 с., список використаних джерел – 15 с., додатки – 20 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У першому розділі **“Організаційно-економічні передумови екологізації корпоративного управління”** проведена еколого-економічна оцінка розвитку промислових підприємств акціонерної форми господарювання, обґрунтована необхідність врахування екологічної складової в процесі управління виробничо-господарською діяльністю акціонерних компаній.

Аналіз існуючих екологічних проблем промислового виробництва у взаємозв'язку зі структурними перетвореннями економіки України показав, що становлення акціонерних компаній проходить одночасно із загостренням соціально-економічної та екологічної кризи. Частка акціонерних товариств у загальній кількості підприємств становить майже 50%, а обсяги виробництва досягають 80-85%, що обумовлює їх значний вплив на природно-ресурсний потенціал та якість навколишнього середовища. Значна кількість акціонерних товариств – це великі промислові об'єднання машинобудівного і металургійного комплексів, нафтохімічної галузі з великими обсягами викидів, скидів забруднюючих речовин та складуванням відходів. Світовий досвід дозволяє зробити висновок, що від вищого керівництва акціонерних компаній значною мірою залежить здійснення ефективної екологічної політики, орієнтованої на ресурсозбереження, раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього середовища. Екологізація корпоративного управління та ефективні механізми її забезпечення потрібні для створення вітчизняних конкурентоспроможних підприємств, що обумовлюється прийнятими в Україні стандартами серії ДСТУ ISO 9000, 14000, необхідністю формування певного екологічного іміджу акціонерних підприємств при виході їх на зовнішні ринки.

У дисертації проаналізована характеристика переваг та недоліків акціонерної форми господарювання з точки зору здійснення ефективної екологічної політики, можливостей екологізації корпоративного управління.

Проведено сутнісно-змістовний аналіз існуючих понять “корпоративне управління” в широкому та вузькому розумінні для визначення напрямків, принципів та механізмів його екологізації. Зроблено висновок, що теоретичною основою екологізації корпоративного управління є система відносин зовнішніх та внутрішніх суб'єктів корпоративного господарювання та відображає організаційні, економічні, соціальні, екологічні та правові аспекти діяльності акціонерних компаній. Це дає підстави формувати організаційно-економічні основи екологізації корпоративного управління із залученням до цього процесу, перш за все, вищих органів управління акціонерною компанією, а також управлінських структур окремих підрозділів та відповідних еколого-економічних механізмів їх координації на вищому рівні управління.

Автором стверджується, що для формування конкретних організаційно-економічних основ екологізації корпоративного управління потрібна еколого-економічна оцінка його рівня.

У дисертації обґрунтовано, що екологічна орієнтація корпоративного управління повинна базуватися на основі вдосконалення організаційно-

економічного механізму управління екологічною діяльністю акціонерного товариства з урахуванням специфіки корпоративного господарювання.

Здобувачем зроблено висновок, що удосконалення механізму фінансування екозбалансованої, екобезпечної діяльності акціонерних компаній, повинно враховувати емісійну та дивідендну політику компанії – інструменти, які безпосередньо відображають зміст корпоративного управління, механізм розподілу чистого прибутку з розширенням кола джерел формування екологічно орієнтованих фондів компанії.

У другому розділі роботи **“Теоретичні та методичні принципи екологізації корпоративного управління”** розкрито сутність та зміст екологізації корпоративного управління, розроблена система показників оцінки його еколого-економічного рівня, удосконалена змістовна основа функціонування вищих управлінських структур акціонерних компаній, розроблена структурно-функціональна модель організаційно-економічного механізму управління екологічною діяльністю акціонерного товариства.

Для визначення сутності екологізації корпоративного управління автором розглянута система організаційно-економічних відносин, яка має місце в процесі корпоративного господарювання. Визначені внутрішні та зовнішні суб’єкти цих відносин, які впливають на ефективність екологічної діяльності. Це акціонери компанії, вище керівництво, фінансово-кредитні інститути (у тому числі екологічні банки, компанії екострахування), постачальники ресурсів, споживачі екопродукції, державні органи управління екологічними проблемами та природокористуванням, громадські екологічні організації. Автором підкреслюється необхідність екологізації управління інтегрованими корпоративними структурами, оскільки це крупні об’єднання промислових підприємств, фінансово-кредитних установ, які в значній мірі можуть визначати еколого-економічну ефективність функціонування господарських систем.

У роботі екологізація корпоративного управління визначається як процес перетворення системи управління акціонерною компанією в напрямку її орієнтації на вирішення екологічних проблем та забезпечення практичної реалізації екозбалансованої і екобезпечної виробничої діяльності компанії у взаємозв’язку з інтересами зовнішніх та внутрішніх суб’єктів корпоративних відносин.

В умовах перехідної економіки і недостатнього розвитку конкурентного середовища важливою складовою реалізації екологічно орієнтованого корпоративного управління є його мотивація. Під мотивацією екологічно орієнтованого корпоративного управління нами розуміється система факторів, які обумовлюють об’єктивну необхідність здійснення ефективної екологічної діяльності акціонерної компанії, з урахуванням корпоративних інтересів та фінансово-економічних параметрів розвитку. Здобувачем обґрунтована відповідна система мотиваційних факторів (внутрішніх, зовнішніх, негативних, позитивних) (табл.1).

Таблиця 1

**Система факторів мотивації екологічно орієнтованого
корпоративного управління**

Внутрішня позитивна мотивація	Внутрішня негативна мотивація
<ol style="list-style-type: none"> 1. Зростання прибутку за рахунок виробництва екологічно чистої продукції; збільшення обсягу продаж. 2. Зниження собівартості шляхом раціоналізації ресурсо- та енергоспоживання, зменшення утворення відходів. 3. Підвищення інвестиційних можливостей: реінвестування прибутку. 4. Збільшення вартості акціонерного капіталу. 5. Зростання курсу акцій. 6. Залучення висококваліфікованої робочої сили. 7. Низький рівень екологічності умов праці, наявність екологічних ризиків для персоналу в умовах нестабільного розвитку 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Діяльність вищих органів корпоративного управління щодо суміщення екологічних цілей та завдань з цілями та завданнями акціонерного господарювання. 2. Певна невизначеність ефективності виробництва екопродукції, ресурсо- та енергозбереження, використання відходів для зниження собівартості продукції, підвищення прибутку та збільшення дивідендних виплат. 3. Економічна нерентабельність природоохоронних заходів. 4. Низька інвестиційна привабливість підприємств. 5. Низька ефективність діяльності екологічної служби підприємства пов'язана з відсутністю необхідного правового забезпечення. 6. Скорочення несанкціонованих викидів (скидів) у зв'язку з необхідністю дотримання технологічної та виробничої дисципліни
Зовнішня позитивна мотивація	Зовнішня негативна мотивація
<ol style="list-style-type: none"> 1. Зростання попиту на екопродукцію, підвищення конкурентоспроможності підприємства на внутрішніх та зовнішніх ринках, розширення ринків збуту. 2. Поява системи стандартів ДСТУ ISO 9000, 14000; додаткова можливість бути визнаним на міжнародному рівні; формування екоіміджу. 3. Підвищення інвестиційної привабливості. 4. Державна підтримка. 5. Сприятливий розвиток відносин з органами місцевої влади та державного екологічного контролю, населенням, громадськими організаціями. 6. Мінімізація ризику залучення до судової екологічної відповідальності 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зменшення обсягів продаж на внутрішніх та зовнішніх ринках, заниження ціни, бойкот продукції покупцями. 2. Контроль з боку акціонерів. 3. Падіння курсу акцій компанії на фондових ринках. 4. Контроль державних органів екологічного контролю. 5. Штрафні санкції за порушення екологічного законодавства. 6. Конфліктні ситуації з органами місцевої влади, населенням, громадськими організаціями

У роботі визначено умови комплексної оцінки мотиваційних факторів та їх комбінацій, згідно з якими фактори внутрішньої мотивації екологізації корпоративного управління повинні переважати серед інших:

$$\begin{cases} ВПМ > ВНМ, \\ ВНМ < ЗПМ, \\ ЗПМ > ЗНМ, \end{cases} \quad (1)$$

де ВПМ – внутрішня позитивна мотивація; ВНМ – внутрішня негативна мотивація; ЗПМ – зовнішня позитивна мотивація; ЗНМ – зовнішня негативна мотивація.

В цьому аспекті серед керівників акціонерних товариств та їх природоохоронних підрозділів м. Сум було проведено експертну оцінку значущості групи мотиваційних факторів. У процесі аналізу підтверджено гіпотезу, що в сучасних умовах найбільш впливають на екодіяльність компаній фактори, які входять до складу внутрішньої позитивної мотивації, фактори зовнішньої позитивної мотивації знаходяться на другому місці, значущість зовнішньої негативної та внутрішньої негативної мотивації знаходиться на третьому та четвертому місцях відповідно. Зроблено висновки, що екологізація корпоративного управління повинна створювати умови та удосконалювати відповідні механізми для розвитку внутрішньої мотивації екозбалансованої, екобезпечної виробничої та природоохоронної діяльності акціонерної компанії, вплив якої буде адаптувати корпоративну культуру до нових екологічних цінностей. Це сприятиме практичній реалізації принципів екологічно сталого розвитку, збалансованої екологічної політики, підвищенню конкурентоспроможності виробництва та набуттю компаніями іміджу екологічно сталих.

Оскільки прийняття управлінських рішень ґрунтується на певному аналізі, то і для визначення напрямків екологізації корпоративного управління та механізмів її реалізації необхідно здійснювати оцінку його еколого-економічного рівня.

Ми вважаємо, що обґрунтування та затвердження екологічної політики, визначення специфіки механізму фінансування екологічної діяльності, зокрема політики розподілу прибутку, емісійної та дивідендної політики акціонерної компанії, необхідно здійснювати на основі результатів проведеного аналізу еколого-економічного рівня корпоративного управління. В цьому напрямку визначена система кількісних показників та якісних параметрів, які характеризують урахування екологічного фактору в процесі корпоративного управління і відображають результативність екологічного регулювання у взаємозв'язку з економічними, фінансовими та соціальними параметрами роботи компанії. При цьому слід враховувати те, що окремі аспекти управлінської діяльності акціонерних компаній важко піддаються формалізації та кількісній оцінці, наприклад, екологічний імідж корпорації, рівень екологічної культури та свідомості керівництва, взаємовідношення з зовнішніми організаціями і т.ін.

Здобувачем розроблена система ієрархії показників еколого-економічного рівня корпоративного управління, яку пропонується групувати за такими складовими (рис. 1).

На думку здобувача особливу увагу при аналізі рівня організаційно-виробничої структури компанії необхідно приділяти вивченню ступеня сформованості системи екологічного менеджменту і маркетингу як форм реалізації екологічно орієнтованого управління. На етапі еколого-економічного аналізу рівня (ЕЕР) організації структури органів корпоративного управління необхідно аналізувати функції, повноваження вищих органів управління акціонерною компанією з точки зору їх екологічної

орієнтації. Аналіз ЕЕР інформаційно-технічного забезпечення корпоративного управління повинен характеризуватися показниками та якісними параметрами, які відображають достовірність і повноту еколого-економічної інформації, а також технічні засоби її збирання та перероблення, що значною мірою обумовлюють ефективність прийняття управлінських рішень та результативність реалізації екологічної політики компанії.

Рис. 1. Складові системи еколого-економічного рівня корпоративного управління у взаємозв'язку з напрямками екологічної політики компанії

У роботі зазначено, що методичні підходи оцінки рівня використання різних методів управління майже відсутні. Певною мірою рівень використання економічних методів управління пропонується характеризувати, наприклад, за допомогою показників формування та використання корпоративного екологічного фонду, стимулювання екологічно спрямованої праці; адміністративних – ступенем відповідності екостандартам; соціально-психологічних – наприклад, рівнем використання реклами екологічно чистої продукції.

На етапі оцінки ЕЕР управління корпоративними правами аналізується тип дивідендної політики компанії та розміри дивідендних виплат в порівнянні з обсягами формування корпоративного екологічного фонду. Це характеризується коефіцієнтом співвідношення ($K_{\text{ЕФ/ФД}}$) середніх темпів

зростання корпоративного екологічного фонду (ЕФ) та фонду дивідендних виплат (ФД):

$$K_{E\Phi/\Phi D} = \frac{\sqrt[n]{E\Phi_1 \times E\Phi_2 \times \dots \times E\Phi_n}}{\sqrt[n]{\Phi D_1 \times \Phi D_2 \times \dots \times \Phi D_n}}, \quad (2)$$

де n – кількість років.

Для практичної реалізації екологічно орієнтованого корпоративного управління в дисертаційній роботі удосконалена змістовна основа організації вищих органів управління акціонерних компаній з визначенням екологічно орієнтованих функцій, повноважень та напрямків діяльності загальних зборів акціонерів, спостережної ради, правління та ревізійної комісії, які знайшли відображення у відповідних корпоративних документах (зокрема, положення про спостережну раду, про правління та ревізійну комісію товариства). Здобувачем відзначається, що спостережна рада акціонерного товариства повинна відігравати значну роль у вирішенні питань екологізації корпоративного управління. Крім обов'язкового виконання призначених екологічно орієнтованих функцій, вона має право створювати постійні або тимчасові ради (номінаційні комітети) для вивчення та вирішення питань, пов'язаних з виробничою, управлінською, фінансово-економічною діяльністю акціонерного товариства в сфері природокористування та охорони навколишнього середовища. Важлива роль повинна належати виконавчому органу товариства – правлінню, а саме його голові. Екологічне мислення голови правління повинно визначати екологічну орієнтацію корпоративної культури. Функціонування ревізійної комісії необхідно пов'язувати з проведенням в рамках компанії внутрішнього екологічного аудиту.

У третьому розділі **“Реалізація принципів екологічно орієнтованого управління в акціонерних компаніях”** розроблено теоретико-методичні положення щодо удосконалення механізму фінансування екозбалансованого та екобезпечного розвитку акціонерних компаній, поглиблено методичні підходи щодо визначення ефективності функціонування акціонерного капіталу з урахуванням екологічного фактору.

Для забезпечення прийняття та реалізації екологічно орієнтованих корпоративних управлінських рішень на основі існуючої теорії господарського механізму природокористування розроблено структурно-функціональну модель організаційно-економічного механізму управління екологічною діяльністю акціонерного товариства, ефективність якого визначається адекватною мотивацією екозбалансованого, екобезпечного розвитку підприємства (рис. 2).

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм управління екологічною діяльністю акціонерного товариства

Для вирішення еколого-економічних проблем сталого розвитку механізм фінансування екологічної діяльності акціонерних компаній необхідно будувати із залученням інструментів (механізмів), які пов'язані саме зі специфікою корпоративного господарювання. Це, перш за все, механізм розподілу прибутку компанії, емісійна та дивідендна політика.

У дисертації обґрунтовано методичні положення щодо створення в рамках акціонерних товариств корпоративного екологічного фонду, особливості формування та використання якого повинні, регламентуватися внутрішньокорпоративними документами компанії. Виходячи із цього, розроблено Положення про екологічний фонд акціонерного товариства, створення якого повинно бути направлено, перш за все, на вирішення загальнокорпоративних екологічних проблем. Поряд із існуючими підходами до джерел формування корпоративного екологічного фонду пропонується

також відносити: кошти від додаткової (цільової) емісії цінних паперів; обов'язкові відрахування від прибутку самостійних підрозділів компанії; амортизаційні відрахування по об'єктах екологічної інфраструктури, частку платежів за забруднення навколишнього середовища.

Для практичної реалізації механізму функціонування корпоративного екологічного фонду обґрунтовано визначення мінімального розміру відрахувань від прибутку дочірніх підприємств та самостійних підрозділів компанії, а також розроблено систему часткової участі, яка коригує мінімальний процент в залежності від класу небезпечності того чи іншого підприємства.

У відповідності до цільового призначення інших фондів акціонерного товариства (наприклад, фонду соціального розвитку, фонду розвитку персоналу) їх формування також повинно проводитись з урахуванням екологічної політики та необхідності здійснення комплексних природоохоронних заходів.

У дисертації обґрунтовано доцільність використання екологічно орієнтованої емісії цінних паперів для фінансування загально корпоративних заходів, направлених на екобезпечний та екозбалансований розвиток компанії. Аналіз особливостей механізму випуску та обігу корпоративних цінних паперів свідчить про те, що для залучення додаткових фінансових ресурсів доцільно випускати акції та облигації компанії, які можуть мати назву екологічних або "зелених" цінних паперів компанії. Власникам екологічних цінних паперів повинні надаватися права на здійснення контролю за цільовим використанням наданих коштів, привілейовану участь в управлінні компанією, черговість отримання дивідендів та ін.

Викладено пропозиції щодо формування обсягу дивідендних виплат при емісії "зелених" акцій компанії, як частки прибутку, яка пропорційна питомій вазі вартості виробничих фондів природоохоронного призначення в сумі акціонерного капіталу компанії, що дозволить у разі необхідності безпосередньо не пов'язувати результативність окремих заходів з дивідендними виплатами:

$$D_{за} = ЧП \frac{ОФ_{m}}{АК}, \quad (3)$$

де $D_{за}$ – сума можливих дивідендів з "зелених" акцій компанії; ЧП – чистий прибуток акціонерного товариства за мінусом відрахувань в обов'язкові корпоративні фонди; ОФ – середньорічна вартість основних фондів природоохоронного призначення; АК – розмір акціонерного капіталу товариства.

У результаті дослідження основних типів дивідендної політики акціонерних товариств у взаємозв'язку з етапами життєвого циклу компанії запропонована певна градація можливостей фінансування екологічної

діяльності стосовно до конкретного її типу та в залежності від життєвого циклу компанії (табл.2).

Таблиця 2

Основні типи дивідендної політики акціонерного товариства та можливості фінансування екологічної діяльності в залежності від життєвого циклу компанії

Підхід, який обумовлює формування дивідендної політики	Типи дивідендної політики	Етапи життєвого циклу компанії	Можливість фінансування екологічної діяльності
1. Дивідендні виплати відсутні	-	Зародження, падіння	Практично відсутня
2. Консервативний підхід	1. Залишкова політика дивідендних виплат	Підвищення	Найбільша
	2. Політика мінімального стабільного розміру дивідендних виплат	Розширення	Достатньо велика
3. Помірний (компромісний) підхід	3. Політика мінімального стабільного розміру дивідендів з надбавкою в окремі періоди	Зростання	Середня
4. Агресивний підхід	4. Політика стабільного рівня дивідендів	Зростання	Мала
	5. Політика постійного зростання дивідендів	Довгострокове стійке зростання	Найменша

У зв'язку з тим, що на різних етапах життєвого циклу акціонерної компанії існують різні можливості фінансування екологічної діяльності розроблено диференційні підходи до вибору типу дивідендної політики.

У роботі розроблено алгоритм екологоорієнтованого аналізу економіко-статистичних показників акцій компанії, який враховує термін реалізації природоохоронних заходів. Удосконалена система показників аналізу ефективності використання акціонерного капіталу, сформованого за умов застосування екологічно орієнтованої емісійної політики компанії, яка включає показники ставки дохідності акціонерного капіталу, грошового потоку на екоакцію компанії та ін. Стає доцільним використання факторного аналізу для визначення впливу тих чи інших екологічних чинників на зміну показників, які характеризують ринкову активність компанії.

У дисертації зазначається, що оцінювання еколого-економічного рівня корпоративного управління та комплексного аналізу екологічної діяльності компанії може проводитись в рамках корпоративного екологічного аудиту, методичні підходи до проведення якого розглядаються в роботі.

У роботі оцінено ефективність (рівень екологізації) системи управління ВАТ "Суміхімпром". Так, наприклад, розраховано показники: ступеня централізації функцій управління екологічною діяльністю, середня величина

якого склала 0,39%; технічного забезпечення корпоративного управління природокористуванням (за останні роки його величина склала 0,4) та ін.

Здобувачем зроблено загальний висновок, що система корпоративного управління ВАТ “Сумихімпром” має можливості розвитку та вдосконалення в напрямку більш повного урахування екологічного фактору, оскільки приватизаційні процеси на підприємстві проведені неповністю і відсутня розвинена система вищих органів управління акціонерним товариством. Для реалізації напрямків екологізації корпоративного управління автором окреслені основні функції, повноваження та напрямки екологічної діяльності основних органів вищого управління компанією, а також системно сформовано екологічні питання та проблеми, які мають загальнокорпоративне значення.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування і нове рішення наукової задачі, що виявляється у розробці теоретичних та методичних положень щодо формування організаційно-економічних основ екологізації корпоративного управління, механізмів її реалізації, які базуються на визначенні специфіки розвитку акціонерної форми господарювання та удосконаленні економічних методів регулювання екологічної діяльності. Головні наукові та практичні результати роботи такі:

1. Встановлено, що негативні тенденції в сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища значною мірою обумовлені діяльністю акціонерних товариств та недостатнім рівнем екологізації корпоративного управління. Акціонерні компанії - це переважно великі промислові об'єднання машинобудівного і металургійного комплексів, нафтохімічної галузі і частка їх у виробництві продукції складає 80-85%, у забрудненні довкілля - 50-60%. Вирішення цієї проблеми може бути забезпечене удосконаленням існуючих механізмів управління акціонерними компаніями на основі корпоративно орієнтованих методів впливу.

2. В результаті системного аналізу, узагальнення існуючих підходів до розкриття сутності та змісту корпоративного управління з точки зору вузької та широкої його інтерпретації запропоновано визначення поняття “екологізація корпоративного управління”. З метою реалізації екологічно орієнтованого корпоративного управління визначена система факторів його мотивації з акцентуванням на необхідності розвитку внутрішньої позитивної мотивації екозбалансованої, екобезпечної виробничої та природоохоронної діяльності компанії.

3. Удосконалена система показників еколого-економічного рівня управління стосовно акціонерної форми господарювання, що дозволить визначати напрямки екологізації корпоративного управління та її безпосередньої реалізації. На відміну від існуючих поряд з традиційними складовими кількісними та якісними показниками еколого-економічного рівня

корпоративного управління враховують особливості структури вищих органів управління, їх функції та повноваження, управління корпоративними правами та фінансове забезпечення управління екологічною діяльністю.

4. Розвинуті теоретико-методичні підходи до визначення екологічно орієнтованих функцій, повноважень та напрямків діяльності загальних зборів акціонерів, спостережної ради, правління та ревізійної комісії, які будуть сприяти екозбалансованому, екобезпечному розвитку акціонерних товариств та забезпечувати гармонізацію інтересів внутрішніх та зовнішніх суб'єктів корпоративних відносин з урахуванням екологічного фактору.

5. Запропонована структурно-функціональна модель організаційно-економічного механізму управління екологічною діяльністю акціонерного товариства, яка поряд з традиційними складовими враховує корпоративну специфіку: структуру органів управління; мотиваційні механізми екологічного розвитку; механізми розподілу прибутку компанії; складові, пов'язані з випуском та обігом цінних паперів компанії. Це надає практичну можливість забезпечувати прийняття та реалізацію екологічно орієнтованих корпоративних управлінських рішень.

6. Розроблений методичний підхід до створення корпоративного екологічного фонду надає змогу розширити можливості фінансування загально корпоративних заходів з екологізації виробництва та раціоналізації природокористування. Запропонована система часткової участі дозволить визначати розмір відрахувань від прибутку дочірніх підрозділів компанії при формуванні даного фонду. Практичні рекомендації щодо визначення джерел формування екологічного фонду компанії поряд з традиційними враховують кошти від додаткової емісії цінних паперів, обов'язкові відрахування від прибутку самостійних підрозділів компанії, амортизаційні відрахування по об'єктах екологічної інфраструктури. Для практичної реалізації цього механізму розроблено Положення про екологічний фонд акціонерного товариства.

7. На основі аналізу можливостей акціонерних товариств відносно вибору дивідендної політики на різних етапах життєвого циклу компанії, запропоновано різні комплекси інструментів та заходів зовнішнього та внутрішнього стимулювання екологічної діяльності, що дає можливість більш обґрунтовано формувати державну або регіональну політику стосовно акціонерних товариств.

8. Одержані автором наукові результати є певним внеском у розвиток теоретико-методологічних і методичних рекомендацій, спрямованих на формування та ефективного функціонування організаційно-економічних механізмів екологізації корпоративного управління, що буде сприяти сталому екозбалансованому, екобезпечному розвитку акціонерних компаній, підвищенню ефективності їх виробничо-господарської діяльності в умовах становлення ринкової економіки в Україні та виходу вітчизняних підприємств на зовнішні ринки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Розділи в колективних монографічних виданнях

1. Бойко Е.Ю. Структура комплексного механізму природопользования акционерных предприятий АПК // Проблемы економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: Кол. моногр. у 2-х т. / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є Мазнева. - К.: ІАЕ, 2000. –Т. 2. - С. 538-543.

2. Бойко Е.Ю. Механизмы экологизации корпоративного управления // Методы решения экологических проблем / Под ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника.– Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2001.– С. 215-221.

Статті у наукових фахових журналах і збірниках

3. Мишенина Н.В., Бойко Е.Ю., Андреева В.А. Социально-экономические аспекты оценки регулирования производства в условиях неустойчивого развития // Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. – 1999. - № 3 (14). – С. 70-74.

4. Бойко Е.Ю. Организационно-экономический механизм природопользования акционерного общества // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Суми: Вид-во СумДУ, 2000. – Вип. 2. – С. 272-275.

5. Мишенин Е.В., Бойко Е.Ю. Экологически ориентированное корпоративное управление: организация и экономический инструментарий // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Суми: Вид-во СумДУ, 2000. – Вип. 4.– С. 7-17.

6. Бойко Е.Ю. Эколого-экономические аспекты управления корпорациями // Науковий вісник аграрної науки Причорномор'я Миколаївської державної аграрної академії. Спец. випуск 3(12) в 2-х томах. - Миколаїв, 2001. - Т. 1. - С. 108-111.

7. Бойко Е.Ю. Экологизация корпоративного управления на предприятиях АПК // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія “Економіка та менеджмент”. - 2001. - Вип. 2. - С. 308-310.

8. Мишенин Е.В., Бойко Е.Ю. Социально-экономические ориентиры развития корпораций: проблемы финансирования // Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. – 2002 р. - № 7 (40). – С. 111-117.

9. Бойко Е.Ю. Теоретические предпосылки формирования организационно-экономического механизма экологизации корпоративного управления // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка та менеджмент”. – 2002. - Вип. 1-2. – С. 111-116.

Матеріали конференцій

10. Токарева Т.В., Бойко Е.Ю., Пизняк Т.И. Эколого-экономический анализ в управлении агропромышленным производством // Екологічність продукції АПК: економіка та технологія: В 2 т. / Зб. статей за матер. Міжнар. наук. – практ. конф. “Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно

чистої продукції АПК” (24-26 листопада 1999 р., м. Суми, Україна). - Суми: Вид-во “Козацький вал”, 1999. - Т.1. - С. 206-209.

11. Бойко Е.Ю. Регулирование экологической деятельности предприятий // Научно-техническая конференция преподавателей, сотрудников, аспирантов и студентов экономического факультета (19-23 апреля): Тезисы докладов.– Сумы, 1999.– С.73-74.

12. Бойко Е.Ю. К вопросу об экономическом механизме природопользования // Научно-техническая конференция преподавателей, сотрудников, аспирантов и студентов экономического факультета (17-27 апреля): Тезисы докладов.– Сумы, 2000.– С.135-136.

13. Бойко Е.Ю. Экологически осознанное управление корпорациями // Екологічність продукції АПК: економіка та технологія: В 2 т. / Зб. статей за матер. Міжнар. наук. – практ. конф. “Сучасні технології, економіка і екологія в промисловості, на транспорті і в сільському господарстві” (10-16 вересня 2001 р., м. Суми, Україна). - Суми: Вид-во “Козацький вал”, 2001. Т.1. - С. 51-54.

АНОТАЦІЯ

Бойко О.Ю. Організаційно-економічні основи екологізації корпоративного управління. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.08.01. – економіка природокористування і охорони навколишнього середовища. – Сумський державний університет, Суми, 2002.

У дисертації досліджені теоретико-методичні підходи до формування організаційно-економічних основ екологізації корпоративного управління.

У роботі визначені сутність та зміст екологізації корпоративного управління, а також принципи, функції і мотивація екологічного орієнтованого корпоративного управління.

Для оцінки рівня екологізації корпоративного управління розроблена відповідна система показників.

Удосконалена змістовна основа організації вищих управлінських структур акціонерних компаній з визначенням їх екологічно орієнтованих функцій, повноважень та напрямків діяльності.

Сформовано структурно-функціональну модель організаційно-економічного механізму управління екологічною діяльністю акціонерного товариства, яка враховує специфіку корпоративного господарювання.

Поглиблені теоретико-методичні положення щодо удосконалення механізму фінансування екологічної діяльності акціонерних компаній, які враховують екологічний фактор при формуванні емісійної та дивідендної політики компанії.

Ключові слова: екологізація корпоративного управління, організаційно-економічний механізм екологічної діяльності акціонерного товариства,

корпоративний екологічний фонд, емісійна політика, дивідендна політика, еколого-економічний рівень корпоративного управління.

АННОТАЦИЯ

Бойко Е.Ю. Организационно-экономические основы экологизации корпоративного управления. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.08.01. – экономика природопользования и охраны окружающей среды. – Сумский государственный университет, Сумы, 2002.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и методических основ экологизации корпоративного управления.

Рассмотрение существующих проблем промышленного производства во взаимосвязи с тенденциями развития акционерных компаний в Украине свидетельствует о недостаточном уровне экологизации корпоративного управления. Исследование основных принципов функционирования акционерных компаний, а также анализ сущности и содержания корпоративного управления позволил сделать вывод о необходимости и возможности определения направлений его экологизации и формирования системы механизмов экологически ориентированного корпоративного управления.

На основе авторской классификации внутренних и внешних субъектов экологически ориентированных корпоративных отношений сформулировано определение экологизации корпоративного управления. При этом определены основные принципы, функции и мотивация экологически ориентированного корпоративного управления.

Для обоснования основных направлений экологизации корпоративного управления и утверждения экологической политики акционерной компании разработана система показателей оценки эколого-экономического уровня корпоративного управления, которая характеризует: организационно-производственную структуру компании; систему организации органов управления, их функций и процессов принятия управленческих решений; информационно-технического обеспечения; использование экономических, административных и социально-психологических методов управления; управления корпоративными правами работающих и финансовое обеспечение управления экологической деятельностью.

Для обеспечения экобезопасного и экосбалансированного развития акционерных компаний усовершенствована содержательная основа организации высших органов управления с определением и конкретизацией основных экологически ориентированных функций, полномочий и направлений деятельности общего собрания акционеров, наблюдательного совета, правления и ревизионной комиссии, что нашло соответствующее закрепление в разработанном проекте системы внутрикорпоративных документов компании.

На основе существующей теории хозяйственного механизма природопользования разработана структурно-функциональная модель организационно-экономического механизма экологической деятельности акционерной компании, призванная обеспечивать принятие и реализацию экологически ориентированных управленческих решений и учитывает организационную структуру управления, мотивационные механизмы экодеятельности, а также особенности распределения прибыли компании, механизм выпуска и обращения корпоративных ценных бумаг.

Углублены теоретико-методические положения по совершенствованию механизма финансирования экологической деятельности акционерной компании, которые учитывают экологический фактор в эмиссионной и дивидендной политике компании.

Усовершенствована система показателей для анализа эффективности использования акционерного капитала, сформированного при экологически ориентированной эмиссии ценных бумаг компании.

Отдельные результаты исследования были использованы ОАО “Сумыхимпром” при разработке проекта создания на базе производственных объектов предприятия современного комплекса (акционерного общества) по производству серной кислоты. Основные теоретико-методологические и методические положения работы внедрены в учебный процесс Сумского государственного университета.

Ключевые слова: экологизация корпоративного управления, организационно-экономический механизм экологической деятельности акционерного общества, корпоративный экологический фонд, эмиссионная политика, дивидендная политика, эколого-экономический уровень корпоративного управления.

SUMMARY

Boiko H.Y. Organizational economic bases of corporate management ecologization. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree by speciality 08.08.01 – Nature Use of Economic and Protection of Environment. – Sumy State University, 2002.

The theoretical and methodical approaches to formation of organizational and economic principles of corporate management ecologization are investigated in the thesis.

The essence and contents of corporate management ecologization, its principles, functions and motivation of environmentally orientation in corporations are determined.

The system of environmental and economic parameters rating for corporate management ecologization was developed.

The essence evaluation of organization of top management structures in corporations with the environmentally oriented functions is improved.

The structural and functional model of the organizational and economic mechanism of the environmental activities in corporations which consider their peculiarities was created.

The theoretical and methodical principles of the financial mechanism improvement concerning corporations' environmental activities (which take into account ecological factor in the formation of their emissive and dividend policies) was formed.

Keywords: corporate management ecologization, organizational and economic mechanism of corporation's environmental activities, corporate environmental fund, emissive policy, dividend policy, ecological and economic level of corporate management.

Підписано до друку 30.09.2002.

Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 1,0

Умовн. фарбовідб. 1,37

Формат 60x90/16.

Умовн.-друк. арк. 1,27

Наклад 100 прим.

Замовлення №

Папір офсетний.

Гарнитура Таймс.